

ДУХОВНОТО БОГАТСТВО НА ТВОРЧЕСКАТА ЛИЧНОСТ

ИВАН ПОПИВАНОВ

Големите творци не се вметват в шаблонни рамки. Те вървят против лесната инерция, против стереотипа на познатото, баналното, елементарно обикновеното.

Тази истина се потвърждава от цялото творчество, от цялата жизнена и творческа дейност на големия поет Никола Йонков Вапцаров. Той бе и си остана богата личност, с духовни прозрения, със сложни разбирания за живота и обществото. Вапцаров видя далеч напред, проникна в смисъла на истини, които са вечни, а са и вечно актуални. Нашето време ги изведе на преден план, показа тяхната несъкрушима стойност над временните илюзии, над бляскавите фойерверки. Вапцаров живя в тревожно и напрегнато време, когато се решаваха проблеми на борбата и на социалното развитие. В искрените устремии имаше и много догматични предубеждения, имаше сектантски разбирания за живота, за изкуството, за моралните ценности. Той обаче се издигна високо над тях. Носеше светло знамето си, на което бе записан девиз с безкомпромисна вяра в Човека, както и в Народа!

Без нито за миг да забравя или подценява класовата позиция, класовата оценка, без да изоставя социално-революционния си пост, той мъдро, зряло, спонтанно, от дълбочината на цялата си същност утвърди човешкото начало, общочовешките ценности. При това не ги превърна в абстрактна категория. Винаги определено ги свързваше с класовото и партийното начало.

В годините на антифашистката борба у нас не се говореше за социалистически реализъм, а, както е известно, по цензурни съображения се утвърждаваше „новият художествен реализъм“. Безспорно названието е един евфемизъм, благовидно заблуждаващ полицейската диктатура. И все пак тук има и по-особен вариант, по-своеобразен нюанс на творчески метод — защото и самите написани творби са отклик на онази мъчителна и велика епоха, при която има много забрани, много табути. Големият творец трябва да се бори и с тях. Те му и пречат, и същевременно му помагат — карат го да отбягва директността, да търси сложна и многобагрена образност, да навлиза в косвените отсеки в противовес на оголеността, елементарността.

Вапцаров пише във висша степен реалистично, но, като преценяваме цялостно духовната му атмосфера, подхода му, позициите му, веруюто му, каквото и да правим, както и да увъртаме, не може да кажем, че методът му е само реализъм — и толкоз! Не е познатият реализъм на класиците — и в прозата, и в поезията; не е и критическият реализъм. Вярно е, че при тях, както и при другите методи, има много течения и стилови варианти. Но Вапцаров и делото му не се вметват в нито едно. Тук има не само нова идеология — комунистическа, но и ново светуосещане, нова философия, особена чувствителност. Наричахме я социалистически реализъм. Сега мнозина оспорват този термин, а и самото понятие. Оспорват ги, без да предложат нещо по-уместно. Ясно е, че и евфемистичното означение — „нов художествен реализъм“, не ни дава представа за същностното. На всеки етап от развитието си реализмът е нов — от Ренесанса до днес, а и ако не е художествен, изобщо не би заслужавал нашето внимание. . .

Трябва веднага да кажем, че Никола Вапцаров никога не е имал нищо общо с онези изяви на социалистическия реализъм, които напомнят картонени кули, нито с онези, които напомнят икони и фалшиви ореоли, нито с онези, които са изпълнени с лъжа, заблуди, насилие от ждановския тип. Творбите му нямат нищо общо с фанфарната шумотевица, постигаща временен шокиращ ефект. В основата на метода, с който си служи поетът, е култът към истината, неподправената истина — в никакъв случай обаче не истината „от последна инстанция“. От значение безспорно е натюрелът на Вапцаров, личният му стил. Но и у други поети — от Христо Смирненски, от Христо Ясенов, през годините на борбата до Девети септември, виждаме нови изяви: парадоксални съчетания на полюсни естетически пластове — болка и гняв, с радостно очакване и светли перспективи, страдания и жестокости в трагичен план и революционна романтика, с чистота на прогнозите, с невероятна убеденост в идеала, с безкористна вяра в бъдещето. И как това е искрено, непреднамерено! Не е в ни най-малка степен наивно! Не е плод на изкуствена нагласа, на инструктираност.

Знам, че мнозина творци са „прививали пръчката“, че са фалшифицирали перспективата, че са скъсявали разстоянието до нея, като дори са я сливали със съвременността. Това става за сметка на реалистичния пълнеж, както и за образите, които звучат фалшиво и не са убедителни.

У Вапцаров никога не е така. У него идеалът винаги сияе с истински блясък.

Ако сравним творчеството на Хр. Смирненски и Н. Вапцаров, ще видим много общи неща — и в естетическия идеал, и в метода, и в изразяваните идеи, и в прогнозите за бъдещето. Но има и различия с индивидуалната изява, с особеностите на стила, тематиката, светоусещането. Чувства се известна разлика, по-специално, когато се изобразяват работници, когато се представя тяхната психика. При Смирненски виждаме на преден план предимно обобщаващо начало, с разбиране и импулсивно отношение за мисията на класата, със символно очертаване. При Вапцаров безспорно изпъква дълбока, органическа, осезателна връзка с живота на работниците и това е напълно обяснимо, защото той е един от тях, вътрешно сроден е с тях не само по творческа нагласа; и образите му са предметни, конкретни, зрими. Те са и изстрадани; конкретната връзка с представяното се наблюдава в ред оригинално видени детайли. Не може да се допусне каквото и да е отдалечаване от обекта — поетът изхожда от него, подхождат му е „отвътре — навън“ в максимална степен (както е писал Йордан Йовков по повод на други творчески примери). При Смирненски, живял в един по-ранен етап, изпитал други влияния, имал друга жизнена съдба, отношението също показва дълбоко свързване с изобразявания обект. Образите при него също така в никакъв случай не са външни. Те обаче са осмислени повече с интелектуално извисяване и са почувствувани като цяло, а не са свързани толкова с преки усещания, с колоритни живи наблюдения, при съброникване в частното, интимното, съкровено. Гледната точка показва повече странично навлизане и приближаване към обекта; има и сливане във връзка с изградените символи и цялостната позиция.

Поради тези особености личат безспорно разлики и в изявата на естетическия идеал — при Вапцаров той е по-конкретен, осезаем, очертава се като много близко осъществим, поне в основните си измерения (обяснението ни насочва към характерното за епохата и нейните конфликти в периода на антифашистката борба и двубоя през време на Втората световна война).

Имало е и има различни идеали. Те винаги са свързани с вяра, с оптимистично светоусещане (не става въпрос за лековат и повърхностен оптимизъм „на всяка цена“...). Някои са изказвали становища, че идеалът в една или друга степен е свързан с религията и боготърсачеството. Подобно виждане и разбиране е едностранчиво. Вярата на Вапцаров няма нищо общо нито с религиозните видения, нито с ограничената, фанатична вяра на бедните духом. У него наблюдаваме вяра, увереност, която се основава върху идейна позиция, върху разбиране и чувстване с обич и надежда, която е при това в конфронтация с установеното, с отрицание на противоречията и нещастията. Пряк израз на вярата, характерна за принципите и позициите на поета, виждаме

във вълнуващото стихотворение с програмен характер „Вяра“. Център на творбата са думите „моята вяра във дните честити, моята вяра, че утре ще бъде живота по-хубав, живота по-мъдр“. В тези сентенции с богат подтекст се съдържа пряко насочване към идеала в неговите степенни естетически измерения, произлизащи от най-съкровената същност на поета, от чувствата и усещанията му, от кръвта и патоса му. Виждаме как идейната позиция е една платформа, един трамплин, от който се върви към естетическия идеал. В идейната позиция има нещо много хубаво и много мъдро. В естетическия идеал също личат аспекти на две страни, които насочват едновременно към преживявания, към щастието и към разумно организиране, към справедливост и светлина. Вижданията на поета не са отвлечени, не са романтична мъглява мечта, а са свързани с неговите дълбоки убеждения и разбирания. И все пак в изразяването няма и сянка от умозрителност или суха разсъдъчност — многопластово, образно, свежо се разкриват мечтите на поета, които са насочени към бъдещето, към бъдещия строй като висша реалност дори и в периода на борбата. Тук се очертава преливане на въображение и действителност. Естетическият идеал изпъква пред нас със своето величие в противовес на отрицателното, грозното в съвременната на поета действителност, когато се ширят терорът и беззаконието.

Навремето Христо Смирненски, нежен юноша, съхранил в душата си темперамента на революционера и пролетарския деец, също изрази искрено и честно мечтите си. За него революцията е свързана с върховния идеал — да се възцари „вечна обич, вечна правда над света“. Тук виждаме израз на най-възвишен хуманизъм. Идеализация и илюзия за близкото бъдеще се съдържа в поетическите виждания, плод на интенция, на непреодолимо желание, на творческо облъхване и трансформиране чрез хиперболизиращи образи.

От гледище на проблемите на интертекстуалността интерес представляват изразните съчетания, съдържащи богат подтекст, с видения за бъдещето, за победата на революцията. Изпъкват символи с утопичен и фантастичен облик, основаващи се на научни прозрения и предвиждания, но игнориращи ред реални факти, които са в противоречие с желаното. Личат също силни елементи на протест и гняв, породени от окръжаващата действителност, подхранваща разочарования и болка, които до голяма степен заслепяват и не позволяват напълно трезво, всестранно анализиране на събитията и оценките. Неслучайно в последните десетилетия имаше няколко прогнози за близкото тържество на комунизма, оказали се фикции. А това още повече се отнася за поетичните видения, резултат на изострена чувствителност, искрена убеденост и позиция, съзнателно разбиране, съчетано с радващи мечти. Тук безспорно има и елементи на волунтаризъм и субективизъм, при които далечната перспектива става пределно близка и които изпъкват едва по-късно при конкретната социално-политическа реализация. Но няма нищо осъдително в подхода на поетите, тъй като и въпрос не може да става за фалшифициране, въпреки елемента на самозаблуждение и на подчертана фикционалност. Когато Вапцаров говори, че животът ще стане по-хубав от песен и от пролетен ден, той пряко се насочва към идеала за съдбата на човека и нравственото му извисяване, с представите за единство на личност и общество, за общия борчески път, чрез който ще възтържествува правдата на социалното развитие. Силна е вярата, че неминуемо с промяната на условията ще се преобрази и индивидуалността, ще се изличи злото от душевността, благодарение на новите социални фактори. Тук също има голяма романтична окраска. Но несъмнено предизвикват възхищение непреодолимата вяра на поета, честното му желание за етично усъвършенстване и преобразяване.

В идейната позиция на Вапцаров, както и на другите поети, има нещо строго индивидуално, но има и неща, които са сходни и общи за комунистите в периода на антифашистката борба. Индивидуална отсенка се наблюдава и в иззвата на естетическия идеал. На преден план обаче е общото, същностното, плод на марксистко-ленинското разбиране за исторически материалистичното и смияната на социалните формации по революционен път, с оценка за личния принос на всеки комунист в осъ-

ществяването на това, което неизбежно е присъдено да дойде поради историческите закономерности. Като говори за бъдещето, Вапцаров го вижда в съответствие с най-хубавите си представи за човешки прогрес, за детерминирания път към комунизма. Но той го вижда така, както има представа за реализираното вече в съветската страна, така както е чел в произведенията на съветски поети и писатели, в прогресивните издания, описващи новия волен живот на съветските хора, така както го е виждал в колхозните филми с чудните романтични песни и весели забави сред радостния труд. . . Той нито за миг не е вярвал на реакционната буржоазна преса, която клеветнически е твърдяла, че са извършвани страшни престъпления. . . Той е знаел, че това е класовата борба, че жълтата преса лъже, фалшифицира, изопачава и представя бялото, сияйното като черно. . . Уверен съм, че именно така е мислил и чувствувал големият поет Никола Вапцаров, който не се поколеба ни най-малко да отдаде живота си, да отиде на смърт с чисто чело и с песен на уста!

В „Романтика“ оптимистичното начало е също така категорично изразено, както във „Вяра“ — с парадоксалното: обич към живота и едновременно борба с него. Пред нас се изправя животът с две лица: като мъка, като черен труд в условията на капитализма, и като светъл ореол, като слънчево сияние на обич и доброта, на истински човешки отношения — в бъдещето и в новия строй на братската съветска страна. В „Романтика“ алюзията за труда и свободата, за прелитането над арктическия сняг, за разпръскването на „дъжд от семена“ чрез самолетите, съвършено прозрачно се отнасят за Съветския съюз. В естетическия идеал на поета се сливат представите за революцията, за бъдещото свободно общество, за възвишената човешка етичност, за нескончаемия прогрес — предадени символно в „Пролет“ („Пролет моя, моя бяла пролет“). Песен и пролет — това са обикнати символи за сиянието на бъдещето, за комунистическото щастие. В поезията се използват и други подобни символи и метафори: слънце („наш'то ярко слънце ще просветне“ — Н. Вапцаров), рай („земята ще бъде рай“ — Г. Милев), май („Септември ще бъде май“ — Г. Милев) и др. Разнообразие, но с насоченост предимно към свежестта и светлината има и в цветовата гама, която се използва при символите чрез зрителни представи: червен, ален, бял и пр., които конкретно могат да бъдат анализирани във връзка с различни образци.

Мечтите за бъдещето са изразявани традиционно като сън. Това е сън блажен, без кошмари и тревога, сън, в който има елемент на пророчество — в прогресивните трактовки без сянка от мистицизъм. Сред испанските мотиви на Вапцаров има стихотворение „Сън“, в което е даден израз на мечтите и надеждите, на хубавите виждания за утрешния свободен ден. В минутите преди атака, в часовете на смъртна опасност преди боя този сън осмисля борбата, показва за какво се сражават бойците, а същевременно е стимул за тях. Естетическият идеал, намерил своеобразен израз тук, е насочен пряко към труда, с радостните мечти за освобождаване от експлоатацията, претворени чрез хубави образи-символи, в които има частичен нереален елемент (присъщ на съновидението), подсилен от емоционалната гама с идеализираща функция. Като цяло се постига богато внушение. За революционната романтика тук е присъщо, че тя никога не е безпощевна и абстрактна като мечтите при романтизма, че в основата ѝ винаги има реални и конкретни основания.

Друг е въпросът, че историческото развитие частично опровергава тези прекрасни мечти. Би било наивно да упрекваме поета, че не е знаел за истинския лик на сталинизма, че голямата му човешка обич е била насочена само към хубавото, в което той е вярвал безрезервно и чистосърдечно.

* * *

В стиховете на Никола Вапцаров се преплитат вихри и въздишки, мълнии и молитви, синтез на най-хубавото в живота на народа ни през 30-те години, синтез на борческите пориви и на надеждите, на конфликтите и съдържаните импулси.

Величието има своите измерения — във величието на народа, в извисеността на идеите и на културата, в контекста на цял низ от възвишени прояви. Такъв поет не можеше да се роди на „празно пространство“. Той е немислим без невидимите натрупвания на години и десетилетия в българската култура. Творчеството на безсмъртния творец Никола Вапцаров е невъзможно да се поязи без светлите традиции на Ботев и Яворов, на Смирненски и Гео Милев, без делото на септемврийските поети и поетите през 30-те години у нас. В същото време дарбата му е съвършено оригинална, неповторима, свежа и богата, виждането му на поет е специфично, колоритно, извисено. Във всеки ред, във всеки образ има своеобразна и интересна багра, интонация с особен подтекст, с ярки внушения, които насочват към жизненото и все пак са неотделими от духовния свят на самия творец, от индивидуалните му човешки качества.

Вапцаров стана големият поет на епохата в периода на въоръжената борба с фашизма, той изрази най-пълно нейните противоречия с острата колизия, която не можеше да бъде разрешена по мирен път. Причините са много и различни. У него най-мощно се прояви народностното начало в съчетание със светоусещането на работник, дошъл от народните низини, направо от средите на огнярите и хората с мазолести ръце. С перо и оръжие в ръка поетът воюва с фашистите и неговата омраза разкрива още по-ясно хуманизма му, безкрайната му обич към човека и поривите му. Той копнее и у нас да бъде изграден справедливият строй, който се изгражда в светската страна.

С ново светоусещане, с конкретно-предметна образност, с богато чувствуване, основаващо се на многостранен жизнен опит, на колоритни впечатления от действителността, Вапцаров разкри народностната и партийната си позиция. Той изобразява релефно и непосредствено, сам усеща себе си сред динамиката на образите и картините — без поетизации и отвлечени концепции. Но и без повърхностни декларации! Това не е само подход, а е естетическа позиция, при която спонтанно изпъква хуманното начало, неотделимо от партийната насоченост. Тук отново проличава духовното богатство на истинската, на голямата творческа личност, която не може да се задоволи с постулати, със стереотипи, със схеми, пренебрегващи човешкото начало. Народностното е в кръвта му, във всичко онова, с което е закърмен. Партийното начало е в чувствуването и разбирането му за върховна справедливост, за създаването на човешки условия на живот. В онази епоха мнозина са се перчели с претенции за патриотизъм. Официалните среди са разбирали това шовинистично, патриотарски. Прогресивните среди пък обратно — често са иронизирали патриотичното, народностното. Издигали са принципите на един общовалиден интернационализъм, в който всъщност определено има нотки на космополитизъм. Големият поет обаче в основната си същност намери верния тон, върнатата оценка — в единството на хуманното, народностното, универсалното и класовото начало. В творчеството му се преливат сложни естетически пластове, сред които изпъква възвишеното в единство с героично-романтичното, с утвърждаване красотата на подвига, на саможертвата в името на дълга и на бъдещето, за което поетът има пределно ясно и категорично виждане. Народностната му позиция се изявява в идеала на човека и неговото извисяване, в представите за единството на личност и общество, за общия борчески път, чрез който ще възтържествува правдата на социалното развитие. Народностна основа има и несъкрушимата, стоманено крепка вяра на поета, която се корени в нравствените устои на народното светоусещане, в кралимарковската твърдост на народния дух, преминал изпитанията на вековни страдания.

В неговите прости, без външен блясък, често грубовати и неизискани изрази се крие могъщ заряд от духовно-творческа енергия, голяма мощ, кондензирала в себе си стремежите и бляновете на хиляди хора. Личи как всяка дума е изтръгната сякаш от душата, от кръвта и плътта, след мъчителна творческа борба, но тежи като куршум. Тогава малцина разбират неподправената красота на неговите стихове, трайната им съдържателност, трепетната им сърцевина. И това не е необяснимо — така различни са тези стихове от вкусовете на времето, от поетиката, която се ценя.

тика като Вапцаровата може да бъде разбрана в едно ново общество. Тя е в синхрон с подвига на поета, с целия му облик на човек и борец. Тя е израз на същността му. Елементарни и неверни са представите, че предимно героичният подвиг на поета го е извисил в съзнанието на читателите. Борческата саможертва само спомогна врате към светлината на това богато творчество да се отворят широко и навреме.

Вапцаров чувствава себе си преди всичко като интернационалист — това е обяснимо с духа на времето, със задачите и изискванията на борбата, която си поставя на пръв план социално-революционни цели, която се стреми коренно да се различи от официалния патриотизъм, от патриотарството. Но за народността не е нужно специално да се декларира, за да проличи то ясно. „Поетите са душата на отечеството“ — е казал Аполинер. А Белински основателно пише, че „всеки поет може да възникне само на национална почва“. Както обича бедните и страдащите в света, в Испания, в експлоатираните колонии, така и многократно повече Вапцаров обича и своя народ — бедните и страдащите, с които е борчески съпричастен. Никога той не стига до национален нихилизъм, още по-малко до какъвто и да е шовинизъм. Нали и в предсмъртното му стихотворение такъв е неговият завет, с клетвено обещание за вяност и единство. Поетът има творческо верую — да се пише така „просто и честно“, както пее народът: „Заплакала е гората все зарад Индже войвода. . .“ От тези знаменити думи е съвсем ясно кой народ има предвид поетът, с кого е свързан кръвно. . . Представите на Вапцаров за света и хората са неотделими от фолклорните изяви на народа ни, от историята и легендите на българския народ. Индже и неговата героично-трагична съдба, възпята в народните ни песни бисери, изобразена с изключително майсторство от Йордан Йовков в едноименния му разказ, кръвно свързан с борческите пориви за свобода през време на робството и по-късно, е жив в съзнанието и на големия български поет Никола Вапцаров. Както са живи и много образи от фолклора, които дават храна на поетическите му похвати на стила му, на езика — свършен в своя самобитен и колоритен облик български език, закърмен с майчиното мляко, с песните и приказките, които бъдещият поет е слушал още от детските си години.

Народността светуосещане на Никола Вапцаров е неотделимо от изразните форми, съчетания, багри, от специфичното мислене, което е присъщо на нашия фолклор, на народната мъдрост, на живия колоритен език, присъщ на най-бележитите български поети и белетристи от десетилетия и столетия. Той е неразривно свързан с гневния призив на Пайси: „О, неразумнии юроде, поради что се срамиш да се наречеш болгарин?“, с великите принципи на когото Вапцаров е закърмен още от дете в своя роден град Банско. В съзнанието на поета също така отрано блестят образите бисери в поезията на Яворов, в „Хайдушки копнения“, където се говори и за негови близки. Ненакърнимо звучат в съзнанието му думите на Яворов: „А Вардар, Дунав и Марица, Балкана, Странджа и Пирин, ще грейт нам — до гроб зарица сред споменът един! . . .“ Може ли да се отделят богатите народности внушения, подтекстовите пластове на изображението в духа на нашите народности традиции от тези неповторимо-изконни, автентични и неподправени изразни съчетания, които дишат издълбоко с духа на народа: „ний бяхме селяни, които миришеха на лук и вкиснало“ или „и гризли сухите си бърни“. Какъв удар рещу естетските представи за лирическото слово, за лексикалния вкус, за подбора на словосъчетанията!

Като мухи сме мрели есен,
жените вили по задушница,
изкарвали плача на песен,
но само бурена ги слушал.

Онез, които сме оставали,
се потехме и под езика,
работехме къде що хванем,
работехме като добитък.

Мъдруваха башите в къщи:

„Така било е и ще бъде. . .“

А ние плоехме намръщено
на оглупялата им мъдрост.

Зарязвахме софрите троснато
и тръгнахме навън, където
една надежда ни докосваше
със нещо хубаво и светло.

Поетът черпи с пълни шепи от народния български език, далеч от всяка книжност и изкуствена префиненост. Самобитен и с невероятна творческа смелост, той излиза с предизвикателство към академичните и официалните вкусове и критерии, обявява им война, която е напълно спечелена от поета, но едва няколко години след героичната му смърт. . . Неговата победа е победа на правдивото, съдържателно и истински народностно изкуство, жизнено и ярко. Когато четем стиховете на поета, спомняме си мисълта на Гьоте: „Думите са оръжието на поета“. . . Могат ли да се преведат адекватно тези изрази, как ли изглежда на чужди езици „сухите си бърни“, навярно „бърни“ се превежда с „устни“, а вкиснало“ — със „застояло“. . . На руски например Евг. Винокуров го е превел така:

. . . Мать все пыталась лизнуть
губы сухим языком.

Има ли и във всички наши диалекти подходящи думи еквиваленти? И как изопачават тази прекрасна поезия онези, които се опитват да я „преведат“ на определен западнобългарски диалект — тя става карикатурна, фалшива дори! . . . Как сложно се съчетават в този великолепен лирически език фолклорните образи и представи, думи от ежедневието, от жаргона дори, преосмислени и обогатени с нови нюанси и превърнати в образ с емоционален акцент. Тези преходи личат богато и сложно в стихотворението „Майка“: в него се разкриват картини от вековни борби, минава се през традиционните представи за хайдутите и тяхната борба, превълътена образно в гениалната поезия на Ботев, във фолклора — с представите за раята, за пашата, за бея. В самите концепции на стихотворението наблюдаваме нещо общо с „Хайдуги“ на Ботев, където също така има разрив между мечтите и надеждите на майката и реалността — пътят на сина ѝ. И тук специфични за българския народ думи и изрази като „кръвясат очите ти“, „орлите в горите на мърша налитат“. Наред с тях — „нахакан келеш“! Своеобразната багра на израза и понятието разкриват цял свят със социална категория, с отношението към нея, с позицията на самия лирически герой — и всичко това в убедително съчетание с цялостното изложение и изграждане на творбата. А ето в последната строфа — „Послушен бил момъка, значи“. Как въмъкването на тази „паразитна“, както я наричаме, дума „значи“ внася нова смислова отсенка, с елементи на ирония и привидно успокояване на тона, като подготовка за заключителните стихове, които противопоставят и насочват към идеите на поета.

* * *

Народността в поезията на Вапцаров е неотделимо от националната специфика — от езика и обичаите, от пейзажа и душевността. В съзнанието му греят представите за красотата на родните планини и реки, на Черно море, с което той е свързан от годините, когато учи във Варна. Хуманното му сърце видя страдалческата участ на рибарите („Рибарски живот“), иронизира и пародира идиличните картини за романтиката на живота им. Вапцаров категорично отрече тази псевдоромантика с позицията си на реалист и социален поет, разкри суровата истина, която няма нищо общо с „поезията“ — от рода на това, което често е писано за морето и рибарите.

Тук наблюдаваме своеобразна форма на пародирание — имат се предвид не конкретни творби или конкретен стил, а предположаеми и въображаеми идилични картини, в духа на една традиционна поетика, която пренебрегва социалните проблеми и страдания. В позицията на писателя наблюдаваме конфронтация срещу буржоазната поезия на епохата, с нейната фалшива идиличност, с подхода на изкуственото разкрояване и лакиране, на пресиленото и наивно идеализиране, в пълно противоречие с нуждите и законите на реалността и суровата жизнена правда. „Със вълчи зъби студеният вятър ни хапе“ — тази осезаема и непригладена строгост и суровост на изображението е противоположествена на всяка идиличност. Поетът съпреживява заедно със самите герои, за които със съчувствие пише, той усеща себе си един от тях, рязко преминава от една гледна точка към друга: от привидното адаптиране към идиличността в пародиен план, към позицията на правдата за живота на рибарите, за техните страдания. Иронизирането в творбата е насочено и срещу образите на религията, срещу нейните илюзорни внушения, които не са далеч от фалшиво-идиличната поезия.

В същото време поетът обича волността на морето и особено на Черно море, край което е живял и се е учил. В своите „Импресии от параход „Бургас“, в откъса „Черно море“ Вапцаров говори с несдържана обич и жажда за волната песен, за синия простор, за спокойствието, за бурята, за чайките. . . „А обичаме те, Черно море“ — възкликва той. Но и тук той е верен на себе си — никакво сантиментално пресилване. Свежо, реалистично, разнобагрено се говори за тази обич, в която има светло патриотично начало, проявено най-определено в заключителните редове на импресията:

„И ето погледът ми за последен път се къпе в тебе, там, където не се вижда никакъв бряг.

Прошавай, мое хубаво родно море!“

Поетът пише с несъкрушима обич към всичко народно-изконно в неговата родина България, с обич към природата в родния му край, към красотата на Пирин, както и към Балкана — свързан с фолклорните представи за Крали Марко (от едноименното стихотворение). Тук също така — симбиоза от представи, създаваща голямо образно очарование. Отново ирония и пародирание — към отживялото, ограниченото в старинните представи. Парадоксално съчетаване на грубоватото с човечността, с нежността, на жилавата сурова красота с извисено интелектуалното. И вяра, кристално чиста вяра в борческата мощ, която ще премахне социалното робство, вековното страдание. Виждаме и други представи — планините и реките на родината също са неотделими в съзнанието му, те пробляскват с ярки метафори и сравнения. В стихотворението „Анени“ животът тече „спокойно като Дунав в равнината“. . . Това спокойствие е измамно, далеч от екзотичния декор, от саксофонената мъгла. Будно е прогресивното човечество, будно и тревожно е съзнанието на самия лирически герой и поет.

Интересно е не само от географско гледище, но и от гледна точка на народностното начало в поезията на Вапцаров за какви обекти се споменава в стиховете му. Споменава се за реките Дунав, Вардар, Струма, Места, за Балкана и Пирин — представи, които са ярки и в творчеството на Яворов, както са живи и представите за Черно море и Охридското езеро. С какво майсторство, с какво народностно светоусещане, с оригинална самобитност изобразява родната природа Никола Вапцаров! Това е преди всичко природата в родния му край, в Пиринския край. Но ето — в детската поема „Влак“ с обич и акцентиращи детайли е представена природата край Владая, където е „толкова приятно“ — това изразно съчетание се повтаря с настойчивост. В много стихотворения се мъркат образи от пейзажа на родината ни, съчетани със символното представяне на пролетта като надежда в революционната борба. Пленява и пейзажът с новите му елементи — насочващи към прогреса, към бъдещото строителство, към завода на живота, който ще изградим!

Тези представи са неотделими от цялата биография на поета, от творческия му път, от развитието му, от възпитанието в семейството му. В някои творби лирическият герой се прелива пълно с поета; в други изпъква повече позицията на определен лирически герой със схващания и оценки, които са плод на рационални съждения, на съзна-

телни насочвания, свързани с необходимостта от изпълняване на поставяни задачи и характерни за прокламирани постановки в някои среди. Така че неправилно е всички изказвания в стихотворенията да се тълкуват като изхождащи пряко от позициите на самия поет — не можем да търсим никакъв буквален реализъм, тук има много елементи на условност, с богати внушения и допълнителни смислови пластове. Не бива да забравяме, че Вапцаров твори във време, когато не са заличени всички следи на сектантското мислене, когато има и догматични предубеждения, при които често не се прави точна разлика между искреното родолюбие в духа на народността, от една страна, и официалното патриотарство — от друга. Съзнанието за необходимостта от дисциплина не може да не повлияе в известна степен. На преден план е и интернационалната линия на творческо поведение. Но, както вече изтъкнахме, тя никога не води до скъсване с изконно народността, с кръвната принадлежност към българската духовност, а е дълбоко съпричастна с нея.

Народността начало изпква определено в прекрасното стихотворение, посветено на Ботев, където ясно се очертава приемствеността в творчеството на Вапцаров, на революционното и социалното, на това, което е близко до народа, на това, което подбужда към импулси в борбата и е несъкруσιμο като позиция, като дело, като знаме. И тук — полемичност при трактовката на гениалния поет и неговото дело в историята на нашия народ. И тук — отхвърляне на идиличното, за да се насочи вниманието преди всичко към „теглото“, към „черните кърви“, да се подчертае, че „Ботев е тук, при народа!“. По композиционно изграждане това стихотворение е една малка драма — в нея звучи като внушителен и категоричен гласът на работника, „задъхан и потен“, „навъсен“, който говори, че „тук за усукване няма!“, че позициите на Ботев са ясни и недвусмислени, а те са позициите и на самия Вапцаров, който като велик български поет продължава делото на своя гениален предходник в родната ни литература.

— Написа ли песен за Ботев?

„За Ботев ли?

Чакай. . .

Огриват звездите,

след туй на Балкана

излиза луната,

вълкът се промъква

и дебне в скалите

и светят очите му в мрака.“

Работникът бърчи челото

и пита:

— Това ли е Ботев?

Пиши за жетварите там,

за теглото,

за черните кърви,

що пие земята,

за робската песен

и мъката в нея,

която люлее

нивята.

В това стихотворение е характерно интертекстуалното интерпретиране, при което атмосферата на Ботевата поезия има нова трактовка с неповторимата индивидуална окраска, присъща на поета Никола Вапцаров. В тази творба личи определено съзнателното желание на поета Вапцаров да повтори творческия и жизнения подвиг на поета Ботев, който за него е извисен пример на всеотдайност, величие и отношение към народа. В цялостното изграждане на творбата изпква драматично напрежение, проявява се и непоколебимост в ботевската позиция с борческите принципи.

Пълно преливане на психиката с народната психика, пълно сливане с работническата класа — това е творческата практика на Никола Вапцаров. Творчеството му е ярко свидетелство за изключителната духовно-емоционална сила на работниците и трудовите хора, за богатството на тяхната дарба. То е доказателство за способността на онеправданите и бедните в капиталистическото общество да изправят ръст и да се възмогнат над бедите, да изявят пълноценно себе си в унисон с усилията и устремите на милионите хора, в унисон с повелите на историческия момент. На истинска народностна основа поетът възслави труда, творческото начало в него, възвеличи духовната същност на хората, които са потискани и експлоатирани при капитализма, но са вътрешно благородни и целенасочени, верни на прогресивните идеали. Той разкри героичното и романтичното в трудовия процес, в представите си видя и бъдещото строителство с творческите дела в своята родина. Тези негови изображения също нямат нищо общо с казионното, шаблонното и трафаретното. Те са предадени чрез искрено вживяване, чрез разкриване на трепетни преживявания, на лични впечатления и чувствувания. В изображенията се преплитат трагичното и романтичното. Отрицанието на експлоататорския труд е базата за насочване към друг тип труд, в който творческото начало е застъпено в най-голяма степен.

* * *

Кирил Христов говори, че „без врагове войникът не е войник, поетът не е поет“. Вапцаров беше и войник на партията, беше и вдъхновен, велик поет. Враговете, срещу които воюва, са много. От последователни народностни позиции поетът заклеими империалистическите войни и техните подбудители. Стихотворението „Селска хроника“ е не само забележителен поетичен документ за интернационалното съзнание на поета, за безкрайната му обич към Съветския съюз, вдъхновение и пример в борбата и в творчеството, но е и акт на решително противопоставяне срещу войнолюбивите планове на 30-те години, насочени срещу интересите на народите. С експресивни думи и форми поетът разкри тягостната, мъчителна, задушаваша атмосфера на политическия живот у нас. Агитаторската реч в изразното изграждане постепенно преминава в непосредствен тон, с емоционалност и убедителни образи. „И ако нас ни карат да умираме, и ако нас ни тикат към куршумите“ — тук вече личи предпоставката на позицията с противопоставянето. Тревогата от нарастващата империалистическа агресия, от хитлеристките планове и протестът на прогресивните сили срещу нея са изразени също така ярко и с многообразен подтекст, с богати естетически и стилистични пластове в стихотворения като „Хроника“ и „Епоха“. С изобличителна ирония разкрива поетът плановете на агресорите, които в стремежите си за световно господство, за заробване на народите непрестанно се въоръжават, изпробват нови средства за масово унищожение, наред с парадоксалността на ситуацията, че самите работници в техните заводи изготвят тези страшни оръжия за себе си, за собствената си смърт, за смъртта на другите работници и трудови хора. . . Вапцаров е далеч от пасивното, сантименталното отричане на войните, далеч е от пацифизма. С партийна и народностна непримиримост той утвърди освободителната борба на испанския народ срещу фашистите поробители.

Всичко той вършеше и извърши в името на народа, в негово име и загина на поста си. В предсмъртните си стихове без сянка от болка, с мъжествено чувство и съзнание за дълга той говори, че отделната личност нищо не значи, че всичко е народът, колективът и задачите на борбата, че има една велика приемственост в борбата и отделните жертви са само звена от безкрайна верига. Невероятна мощ на духа има у този творец, който може в подобни тревожни и ужасни часове да презре смъртта, да презре палачите, да види с яснота утрешното, което единство вдъхва сили в борческите му пориви.

Поразява подвигът на тези стоманени в своята жизнерадост и обич към живота, в светлата си чистота хора и борци! Удивлява всичко у тях: и свежестта, с която съз-

дават вдъхновени образи, и силата на обичта им към прогресивното човечество, и смелостта и дръзновението. Каква несломима мощ в светоусещането и самочувствието: с усмивка, с презрителна ирония, с песен да застанеш пред смъртта, да не изгубиш дори капчица от своята вяра в народа и в бъдещето, от стабилно несъкрушимата си увереност в светлината на утрешния ден, в правотата на делото, в идеалите!

Корените са в епохата, в общия път, в общата идеология, в етичната ненакърненост на човешките устремии и усилия, в творческите търсения на таланта.

Големите революционери творци се домогват до величието — на героизма, на противопоставянето срещу мрака, а също така и до величието на простотата в своето поведение и в своята поетика. Онази простота, която ражда светкавици. Онази простота, която съдържа мъдростта на столетията, кондензирана в чистотата на словото, в изрази сентенции.

Те сякаш не трепват пред смъртта. Те я презират, иронизират я. През 1942 г. Вапцаров пише своето предсмъртно стихотворение, в което с хладно спокойствие говори за края на неживения си живот: „Разстрел, а след разстрела — червен.“

Това са свети принципи, които носи в душата си. В годините на фашистката тирания те му дават жизнени сокове, подхранват таланта му, за да се изяви той в ярки стихове куршуми срещу врага.

В прекрасните стихове на Вапцаров като бисери сияят неговите велики принципи на хуманист, който изпитва болка за човека, търси човешкото дори и в престъпника, прегръща като брат всеки унижен и оскърбен.

Забележете: този поет, който така високо цени човека, готов е всичко да направи в негово име, изрича думите: „Какво тук значи някаква си личност?“ В тази сентенция, която напомня изразни съчетания и подобни концепции в поемата „Септември“ на Гео Милев, се проявяват още веднъж неговата голяма скромност и безпримерната му всеотдайност — а освен това на пиедестал е преди всичко вечното величие на народа, с който поетът се слива в революционните борби, в бурите.

Н. Вапцаров отрече себе си дори в конфронтация с позициите на баща си. Той не се поколеба да се обяви против „оглупялата мъдрост“ на онези родители, които не разбират новото време, не разбират идеите на синовете си. Вечният проблем „бащи и деца“, така гениално трактуван от Тургенев, тук намира нов вариант. Колко ли сектантски мнителности е изтърпял чувствителният поет заради вините на баща си, колко ли пъти е лазила пред него сянката на недоверието! . . . И затова в един момент, когато му възлагат отговорна задача, чувствава като голяма чест, като израз на върховно доверие решението да бъде включен в минно-поддривната дейност на Партията — решение, което почти сигурно обуславя смъртта му. Преди него има и друг пример с подобен комплекс — Христо Ясенев. След приемането му в Партията на него дълго време някои са гледали с недоверие, от презумпцията, че идва от други среди — баща му е туджар, едва ли не капиталист (според невежествените представи), и то с малкото си, скапано дюкянче; самият той е бил сред поетите символисти, откъснати от живота. И ето, в един момент Ясенев с радост научава — оказва му се същото върховно доверие, включен е във военната група, която подготвя саботаж сред армията. . . „Какво тук значи някаква ли личност“, някакъв си поет.

Разбира се, днес ни е лесно да разсъждаваме, да строим дилеми, а в тревожното конфликтно време чувствуването безспорно е различно. Затова и Вапцаров нито за миг не напусна поста си, не се поколеба да постъпи като Ботев, като най-големите световни поети борци.

Творчеството на Никола Вапцаров е вдъхновяващ пример за пълноценно високохудожествено и идейно осмисляне, с ярко народностно отразяване на живота, тревогите, борбите на работническата класа, на преливане с мислите, чувствата и импулсите на обикновените трудови хора, на пълно единство между светоглед и светоусещане. В стиховете на поета е реализирано завършено единство между идеал и реалност.

В подобни примери и поезията се превръща в подвиг, а саможертвата — в творчество. Името се изписва в знаме и символ.